

İSKENDERİYE KÜTÜPHANESİ'NDEKİ GÖREV DAĞILIMI ÜZERİNE

Meltem TEMİZKAN*

Öz

Makedonya Kralı Büyük İskender (MÖ 336-323) MÖ 332 yılında Mısır'ı fethetmiş ve Mısır'da Hellenistik kültür izleri yer edinmeye başlamıştır. Kral tarafından kendi adına kurulmuş olan İskenderiye kenti bu kültürün oluşumuna zemin hazırlamıştır. Büyük İskender'in ardıllarından I. Ptolemaios Soter (MÖ 305-282) Mısır'da Ptolemaios Hanedanı'nı kurmuş ve Hellen kültür izlerini yaygınlaştırmıştır. Bu faaliyetlerin en önemlisini Mouseion ve içerisinde barındırdığı İskenderiye Kütüphanesi oluşturmuştur. İskenderiye Kütüphanesi Antikçağ'ın öğrenim merkezlerinden birini teşkil etmiş ayrıca kütüphanede sistematik çalışmanın sağlanmasıyla görev dağılımı da kendini görünür kılmıştır. Görev dağılımı ile birlikte gelişen süreçte kütüphanenin başında bir başkan ve başkanın sorumluluğu altında bulunan çalışanların yer aldığı bir düzen oluşturulmuştur. Bu çalışanlar özellikle çeviri faaliyetleri ile yazınların çoğaltılması ve düzenlenmesiyle sorumlu tutulmuşlardır. Aynı zamanda İskenderiye Kütüphanesi ilim insanların tek bir çatı altında toplanmalarına fırsat tanımış ve bilimsel faaliyetlerin yürütülmesini kolaylaştırmıştır. Bu çalışmada, İskenderiye kentinin Hellenistik dönemdeki önemiyle birlikte, kentte yer alan İskenderiye Kütüphanesi'ndeki görevlilerin belirlenmesi ve bu görevlilerin faaliyet alanlarının netleştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Eski Mısır, İskenderiye, Hellenizm, Kütüphane, Görevliler.*

Abstract

On the distribution of tasks of The Library of Alexandria

Macedonian King Alexander the Great (336-323 BC) conquered Egypt in 332 BC and traces of Hellenistic culture began to take place in Egypt. The city of Alexandria, founded by the king in his name, paved the way for the formation of this culture. Alexander the Great's successor Ptolemy Soter I (305-282 BC) established the Ptolemaic Dynasty in Egypt and popularised the traces of Hellenistic culture. The most important of these activities was the Mouseion and the Library of Alexandria. The Library of Alexandria constituted one of the learning centres of Antiquity, and the distribution of tasks made itself visible by ensuring systematic work in the library. In the process that developed with the distribution of duties, an organisation was formed with a president at the

* Dr., E-posta: mltn92.tzkn@gmail.com ORCID: 0000-0001-8980-0642
(Makale Gönderim Tarihi: 04.09.2024 - Makale Kabul Tarihi: 23.12.2024)

head of the library and employees under the responsibility of the administrator. These employees were especially responsible for translation activities and the reproduction and organisation of literature. At the same time, the Library of Alexandria allowed scholars to gather under a single roof and facilitated the conduct of scientific activities. In this study, it is aimed to identify the officials in the Library of Alexandria in the city and to clarify the fields of activity of these officials along with the importance of Alexandria in the Hellenistic period.

Keywords: Ancient Egypt, Alexandria, Hellenism, Library, Officers.

Giriş

Romalıların Yunanlardan almış olduğu “*bibliotheca*” sözcüğü “*kitap kutusu*” anlamı taşımış, aynı zamanda hem kitapların konulduğu yeri hem de çok sayıda kitabı ifade etmiştir.¹ Bu bağlamda kamu kütüphanesi oluşturduğu bilinen ilk kişinin, Atina Tiranı Peisistratos (MÖ 556-527) olduğu düşünülmektedir.² Ardından Yunanlar tarafından geliştirilmiş olan bu kütüphane, MÖ 480 yılında Pers Kralı Kserkses (MÖ 486-465) tarafından işgal edilmiş, kütüphanedeki kitaplar ise alıkonulmuştur. Ancak MÖ 300 yılında Seleukos Kralı I. Seleukos Nikator’un (MÖ 312-280), bu kitapları Yunanlara geri göndermiş olduğu sanılmaktadır.³

Antikçağ’da kitap toplama ve buna dayalı olarak kütüphane oluşturma girişimleri, tiranların yanı sıra filozof ve felsefe okullarınca da uygulanmıştır. Buna verilebilecek en iyi örneklerinden biri, Makedonya Kralı Büyük İskender’in (MÖ 336-323) öğretmeni olarak da bilinen filozof Aristoteles’in (MÖ 384-322) kütüphanesidir. Aristoteles’in Atina’da Lyceum/Peripatos Okulu’nda uygulamış olduğu eğitim ve araştırma yöntemlerinden donanımlı bir kütüphaneye sahip olduğu düşünülmektedir.⁴ Aynı zamanda Aristoteles, bu okulun gelişiminde sistematik çalışmayı ilke edinmiş ve uygulamış olduğu yöntemler, bilimsel yaklaşımla hareket ettiğini göstermiştir. Bu okul, MÖ 335-323 yılları arasında Aristoteles’in önderliğinde varlığını sürdürmüştür.⁵

Aristoteles’in MÖ 335 yılında kurmuş olduğu Lyceum/Peripatos okulu da öğretimindeki disiplin, planlı araştırma ve çalışmalarıyla Antikçağ’ın benzer okullarına örnek olmuştur.⁶ Bu geleneğin İskenderiye Kütüphanesi’nde de sürdürülmüş olabileceği, kütüphanenin gerek mimari yapısından gerekse öğrenim merkezi olarak şekillendirilmesinden anlaşılmaktadır. Lyceum/Peripatos Okulu’nun yanı sıra İskenderiye Kütüphanesi’nin Asurlulara ait Ninova Kütüphanesi örnek alınarak

¹ Blanck 2017, s. 152. Ayrıca “*De bibliothecis*” sözcüğünde, “*biblion*” papirüs rulosunu veya parşömen tomarını, “*theke*” ise depolamayı ifade etmiştir. MacLeod 2020, s. 13. Kitap terimi ise papirüs rulolarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Mısır’da papirüs bitkisinden elde edilen ve kâğıt olarak ifade edilebilecek düzeyde bir yazı malzemesi üretilmekteydi. Yıldız 2003, s. 21.

² Atina Tiranı Peisistratos’un yanı sıra kütüphane oluşturduğu düşünülen diğer tiranlar arasında Samos Tiranı Polykrates ve Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) Tiranı Klearkhos bulunmaktadır. Detaylar için ayrıca bkz. Yıldız 2003, s. 42-43; Barnes 2020, s. 83-84.

³ Yıldız 2003, s. 40; Blanck 2017, s. 153.

⁴ Yıldız 2003, s. 50; Blanck 2017, s. 155.

⁵ Rodenbeck 2001/2002, s. 526; Yıldız 2003, s. 51. Aristoteles’in MÖ 322 yılındaki ölümünden sonra öğrencisi Theophrastos bu kütüphanenin başına geçmiştir. Blanck 2017, s. 155.

⁶ Blanck 2017, s. 155; Yıldız 2003, s. 51.

yapılandırıldığı da sanılmakta ve tartışılmaktadır. Ancak İskenderiye Kütüphanesi'nde hem Batı hem de Doğu kültürlerinin senteziyle Hellen etkilerinin yansıtıldığı da düşünülmektedir. Nitekim Asur Kralı Asurbanipal'in Ninova'daki kütüphanesi de bir kral tarafından kurulmuş, evrensel nitelik taşımış ayrıca bu kütüphanede de bilimsel çalışmalara önem verilmiştir. Ancak dönemin malzeme materyallerine bağlı olarak Ninova Kütüphanesi'nde kil tabletler, İskenderiye Kütüphanesi'nde ise papirüs ruloları yer almıştır.⁷

İskenderiye kentinde kütüphane kurma girişimi Büyük İskender'in Asya Seferi ile bağlantılıdır. Nitekim Aristoteles'in öğrencisi Büyük İskender'in MÖ 334 yılı itibarıyla Asya Seferi'ne çıkmasıyla gelişen süreç, Mısır topraklarını da egemenliği altına almasını sağlamıştır.⁸ Bu durum siyasi ve askeri bağlamdaki başarının yanı sıra kültür politikalarını da beraberinde getirmiştir. Uygulanan bu politikalar Mısır coğrafyasında Hellen kültür öğelerinin çoğalmasını sağlamıştır. Bu öğelerin en önemlisini kent kurma girişimleri ve kurulan kentlerde uygulanan imar faaliyetleri oluşturmuştur. Mısır coğrafyasının Büyük İskender tarafından ele geçirilişinin ardından kurulan İskenderiye kenti ve kentte yer alan kütüphane, bu durumun en açık göstergelerinden biridir.⁹

1. İskenderiye Kentinin Kuruluşu

Nil Deltası'nın batı ucundaki Mareotis Gölü ile Akdeniz arasındaki bölgenin bir şehir kurmak için iyi bir yer olduğunu ve bu şehrin büyüüp zenginleşeceğini düşünen Büyük İskender, Mısır coğrafyasının MÖ 332 yılında fethedilmesinin ardından bölgede kendi adına bir kent kurulması talimatını vermiştir. Bu kapsamda Rhakotis¹⁰ yakınlarında ve Mareotis Gölü ile Akdeniz arasında olduğu sanılan İskenderiye kenti ayrıca Nil Deltası'nın batı tarafında, Pharos adasının yakınlarında, Naukratis kentinin ise yaklaşık 75 kilometre kuzeybatısında kurulmuştur.¹¹ İskenderiye'nin kuruluş töreni MÖ 20 Ocak 331 yılı olarak kayıtlara geçmiştir.¹² Kentin planının Büyük İskender tarafından tasarlandığı düşünülmektedir. İskenderiye'nin kurulmasında Naukratisli Kleomenes ve Rodoslu mimar Deinokrates görev almıştır. Büyük İskender Kleomenes'in şehrin kurulmasında öncü olmasını istemiş, Rodoslu Deinokrates'e ise kentin mimarlığını üstlenmesini buyurmuştur. Gelişmeler sonucunda İskenderiye, önemli bir liman kenti konumuna getirilerek ticaret merkezi olmasının yanı sıra Mısır'daki üretimin odak noktası hâline getirilmiştir.¹³ Kentte Hellenistik öğelerin yer almasını isteyen kral, ayrıca kendi adını taşıyacak bir kütüphane kurulması emrini vermiştir.¹⁴

⁷ Yıldız 2003, s. 122-123.

⁸ Bell 1927, s. 171; Hölbl 2001, s. 9; Droysen 2007, s. 285-288; İplikçioğlu 2015, s. 43.

⁹ Erskine 1995, s. 45.

¹⁰ İskenderiye'nin Mısır'da Rhakotis adlı yerel bir yerleşimin yerine kurulduğu sanılmaktadır. Ancak Rhakotis'in "*inşa halinde*" anlamı taşıdığı ve yerli Mısırlıların İskenderiye kentine atıfta bulunma yollarından biri olduğu da düşünülmektedir. Cohen 2006, s. 355.

¹¹ Green, 1985, s. 154; Cohen 2006, s. 355; MacLeod 2020, s. 14.

¹² Bevan 1927, s. 7; Fraser 1972, s. 3.

¹³ Cohen 2006, s. 355-357; Bell 1927, s. 171-172; Fraser 1972, s. 4.

¹⁴ MacLeod 2020, s. 14.

Aristoteles'in öğrencisi olan Büyük İskender, Yunan kültürünün Doğu'ya aktarılmasında öncü olmuş ayrıca bu aktarımlar bilimsel çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Büyük İskender'in ardından Mısır'da egemenlik sağlayan Ptolemaios Hanedan (MÖ 305-30) üyeleri de Lyceum/Peripatos Okulu'nda uygulanan yöntemler örnek alınarak Mouseion ve İskenderiye kütüphanesini inşa etmişlerdir. Bilim ve kültür merkezi hâline gelen bu yapılar, İskenderiye kentinin ve buna dayalı olarak Hellen kültür yayılımının gelişimine katkı sağlamıştır.¹⁵ Lyceum/Peripatos Okulu örnek alınmasına rağmen, İskenderiye Kütüphanesi'nin daha kapsamlı ve evrensel nitelik taşıdığı açıktır.¹⁶ Gerek Büyük İskender gerekse Mısır'daki ardıl hanedan olan Ptolemaioslar sayesinde kentin sosyal ve kültürel bağlamdaki gelişimi desteklenmiştir. Bu bağlamda kentteki Hellen kültür öğelerinin yansımaları özellikle İskenderiye Kütüphanesi'yle kendini göstermiştir.

2. İskenderiye Kütüphanesi'nin Kuruluşu ve Hellen Kültür Yayılımına Etkileri

Büyük İskender'in MÖ 323 yılındaki ölümünden sonra komutanlarından I. Ptolemaios Soter (MÖ 305-282) Mısır'a satrap olarak atanmıştır.¹⁷ MÖ 305/304 yılı itibariyle ise I. Ptolemaios Soter tarafından Mısır'da Ptolemaios Hanedanı kurulmuş ve bu hanedanlık MÖ 30 yılına değin hüküm sürmüştür.¹⁸ I. Ptolemaios Soter, hanedanlığın kraliyet merkezini İskenderiye olarak belirlemiştir.¹⁹

Ptolemaios hanedan üyeleri Mısır'da Hellen kültür politikasını benimsemiş ve bu kültürün izleri özellikle İskenderiye kentinde uygulanan faaliyetler ile şekillenmiştir. Bu faaliyetlerden en önemlisini ise kentte yer alan Mouseion ve Mouseion'a bağlı olarak gelişen İskenderiye Kütüphanesi oluşturmuştur. Kütüphanenin II. Ptolemaios Philadelphos (MÖ 282-246) tarafından kurulduğu söylenilmekle birlikte I. Ptolemaios Soter tarafından kurulduğu oğlu II. Ptolemaios Philadelphos tarafından ise geliştirildiği sanılmaktadır²⁰ Ayrıca Ptolemaioslar döneminde İskenderiye'nin etrafı surlarla çevrelenerek güvenli bir ortam sağlanmış, kent ızgara plana göre yapılandırılarak beş mahalleye bölünmüş ve yapımı tamamlanmıştır.²¹ Ptolemaioslar, İskenderiye'yi kültür ve ticaret merkezi olarak geliştirmiş, bu gelişimin sonucu olarak çeşitli kurumlar inşa etmişlerdir.²² Brukheion Mahallesi'nde saray yakınlarındaki Mouseion adlı krallık akademisinde yer aldığı ve MÖ 300 ya da daha sonrasında kurulduğu düşünülen

¹⁵Green 1985, s. 156; Erskine 1995, s. 41-42; Yıldız 2003, s. 122-123; Heller-Roazen 2002, s. 136.

¹⁶ Casson 2002, s. 31.

¹⁷ Hölbl 2001, s. 14; Errington 2020, s. 152.

¹⁸ Hölbl 2001, s. 20-21; Errington 2020, s. 302.

¹⁹ Bell 1927, s. 172.

²⁰ MacLeod 2020, s. 14-15.. Tartışmalar için bkz. Erskine 1995, s. 38; Berti ve Costa 2009, s. 5; Barnes 2020, s. 86.

²¹ Bell, 1927, s. 174; Cohen 2006, s. 356.

²² Pharos adasında yer alan İskenderiye Feneri Ptolemaios Kralı II. Ptolemaios tarafından Yunan mimar Sostratos'a yaptırılmıştır. MacLeod 2020, s. 20; Errington 2020, s. 157. Kentte Hellen izlerine dair diğer yapılar hakkındaki detaylar için bkz. Strabon, *Geographika*, XVII. 1. 8-10; Cohen 2006, s. 355-357; Gates 2021, s. 396.

İskenderiye Kütüphanesi'ndeki Görev Dağılımı Üzerine

İskenderiye Kütüphanesi ise Mısır'da Hellen kültür yayılımına katkı sağlayan en önemli yapılardan biri olarak görülmüştür.²³

Kütüphanenin kuruluşunda Aristoteles ve Theophrastos'un öğrencisi olarak bilinen filozof-politikacı Phaleronlu Demetrios rol oynamıştır.²⁴ Demetrios, Ptolemaios Kralı I. Ptolemaios Soter'e İskenderiye Kütüphanesi'nin kuruluşunda danışmanlık yapmış, ayrıca kütüphanenin mimari tasarımında da fikirler sunmuştur. Phaleronlu Demetrios'un kütüphaneyi Aristoteles'in Lyceum/Peripatos Okulu'nun mimari planını örnek alarak şekillendirdiği ve düzenlediği bilinmektedir.²⁵ Bu duruma bağlı olarak Lyceum/Peripatos Okulu'nda olduğu gibi İskenderiye Kütüphanesi'nin de etrafının sütunlu holler ve içerisinde barındırdığı avlu ile çevrelendiği düşünülmektedir.²⁶

MÖ 25/24 yılında İskenderiye'ye gelen Antik yazar Strabon'a göre krallık sarayının bulunduğu bölgede yer alan Mouseion'da, Lyceum/Peripatos Okulu'nun öğrencilerine de adını veren *peripatos* benzeri bir gezinti yolu yer almıştır. Ayrıca bu yapıda bilim insanlarının tartışmak ve fikir alışverişinde bulunmak için bulunduğu bir *exedra*'ya da (üç tarafı sütunlarla kaplı açık bir salon) rastlanılmıştır. Ek olarak üyelerin yemek yediği büyük bir salon (*oikos*) bulunmuştur. Bu kurumda ilim insanlarının bilimsel faaliyetlerini rahat bir şekilde sürdürebilmeleri amaçlanmış ve buna bağlı olarak üyelere vergi muafiyeti getirilmiştir. Ayrıca üyelerin barınma, beslenme ve maaş gibi hakları da saklı tutulmuştur.²⁷ Ek olarak öğretim zorunlu tutulmadığı için de ilim insanları kolaylıkla araştırma fırsatı bulabilmişlerdir.²⁸

Antikçağ'da bilim merkezlerinden biri olarak şekillenen İskenderiye Kütüphanesi'nde bilgi edinmenin en önemli unsurunu kitaplar/papirüs ruloları oluşturmuş, bunun sonucu olarak kitap temini önem arz etmiştir. Ayrıca ele geçirilen kitapların bir düzen içerisinde arşivlenmesi gerekmiştir. Ek olarak farklı coğrafyalardan elde edilen kitapların Yunanca çevirilerinin yapılması da amaç edinilmiştir. Arşivleme tekniğinin benimsenmesi ise kütüphane ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Eski Hitit ve Asur krallıklarının da aynı sistemle arşivlere sahip olduğu ve bu arşivlerin kökeninin Babil Kralı Nebukadnezar (MÖ 605-562) zamanındaki kütüphaneye değin uzandığı bilinmektedir. Ancak İskenderiye Kütüphanesi hem Hellen hem de Mezopotamya kültür ve değerlerinin anlaşılmasını sağlayan unsurları bir araya getirmiş ve bu yönüyle içerisinde karma bir yapıyı barındırarak Antikçağ'daki diğer kütüphanelerden ayrılmıştır. Ayrıca İskenderiye Kütüphanesi'nde Pergamon ve Ephesos'ta yer alan kütüphanelerin aksine fen ilimlerinin yanı sıra edebi ve felsefe çalışmaları yapılmıştır. Tüm bu

²³ Casson 2002, s. 31; Yıldız 2003, s. 67.

²⁴ Phaleronlu Demetrios, Makedonya Kralı Kassandros'un sağ kolu olarak Atina'nın devlet işlerini on yıl süreyle (MÖ 317-307) üstlenmiş ancak aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle Yunanistan'dan İskenderiye'ye gelmiştir. Fraser 1972, s. 314; Bagnall 2002, s. 349; Heller-Roazen 2002, s. 136; Blanck 2017, s. 158.

²⁵ Green 1985, s. 156-157; Yıldız 2003, s. 124; Blanck 2017, s. 158. Lyceum/Peripatos Okulu ile benzerlik hakkında tartışmalar için bkz. Hendrickson 2014, s. 378-381; Barnes 2020, s. 85.

²⁶ Yıldız 2003, s. 64-65.

²⁷ Strabon, *Geographika*, XVII. 1. 8; Erskine 1995, s.38-39; Casson 2002, s.33; Blanck 2017, s.159.

²⁸ Bell 1927, s. 176.

anlatımlardan İskenderiye Kütüphanesi'nin evrensel nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Ptolemaios Hanedanı da İskenderiye Kütüphanesi'nde yapılan çalışmalar sayesinde Hellenistik dönemin ilim merkezlerinden birine sahip olmuş ve Antik dünyada ünlenmiştir. Ayrıca İskenderiye'nin kentsel bağlamda zenginleşmesi kütüphanenin de gelişimine katkı sağlamış ve İskenderiye, Hellen kültürünün yayılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.²⁹ Bu yayılım İskenderiye'de bilimin yeşermesine zemin hazırlamıştır.³⁰ Bunun yanı sıra Ptolemaios Hanedanı'na Hellenistik dönemde saygınlık kazandıran Mouseion ve içerisinde barındırdığı kütüphane, Mısır dışındaki Hellenistik krallıklara da örnek olmuştur. Özellikle Pergamon ve Seleukos Krallıkları'nın kurmuş olduğu kütüphaneler bu durumun en çarpıcı örnekleri arasında yer alırlar.³¹ Bu kültürün yayılımında önemli bir paya sahip olan İskenderiye Kütüphanesi'nde gerçekleştirilen çalışmalar ise sistematik bir şekilde yapılandırılmış ve kütüphanede çeşitli görevlilerin vazife almaları sağlanmıştır.

3. İskenderiye Kütüphanesi'ndeki Görev Tanımları

İskenderiye Kütüphanesi'nin bilim merkezine dönüşme sürecinde etkin olarak faaliyet gösteren görevliler bulunmuş ve zamanla kütüphanede farklı iş kolları oluşmuştur. Kütüphanede öncelikle müdür olarak nitelendirilebilecek *epistates* (başkan) ya da *prostates* (yönetici) yer almıştır.³² Kütüphaneye başkanlık eden bu kişiler arasında yukarıda da bahsedildiği üzere, kütüphanenin kuruluşunda aktif rol oynayan Phaleronlu Demetrios bulunmuştur. Demetrios, kütüphanenin kuruluşu olarak tahmin edilen MÖ 300 yılından MÖ 282 yılına değin görevde kalmıştır. Ardından Ephesoslu Zenodotos (MÖ 282-260), Kyreneli Kallimakhos (MÖ 260-240), Rodoslu Apollonios (MÖ 240-195), Kyreneli Eratosthenes (MÖ 230-195), Byzantionlu Aristophanes (MÖ 195-180), Apollonios Eidographos (MÖ 180-160) ve Samothrakeli Aristarkhos (MÖ 160-131) sırasıyla kütüphaneye başkanlık etmişlerdir.³³

İskenderiye Kütüphanesi'nin başına getirilen ve saray tarafından atanan bu kişiler genellikle entelektüel bir kişiliğe sahip olup, aynı zamanda kraliyet ailesine mensup çocukların eğitimleri ile de ilgilenmişlerdir. Ptolemaios krallarından I. Ptolemaios Soter'in (MÖ 305-282) tarih ile, II. Ptolemaios Philadelphos'un (MÖ 282-246) zooloji ile, III. Ptolemaios Euergetes'in (MÖ 246-222) edebiyat ile ilgilendiği, IV. Ptolemaios Philopator'un (MÖ 222-205) ise yazar olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Ptolemaios kralları kütüphanede görev alacak kişileri özenle seçmiş ve kütüphanenin kültür merkezine dönüşümünde seçtikleri kişiler de son derece etkili olmuşlardır. Bu durum kütüphanede görev alacak kişilerin belli bir eğitim düzeyine sahip olmasını gerektirmiştir. Örneğin bu göreve getirilen Zenodotos, Homeros şiirlerinin düzenlenmesini yapmış ve kütüphane raflarında sistematik düzenleme yapması ile kütüphane bilimine de öncülük

²⁹ Erskine 1995, s. 38; MacLeod 2020, s. 15-16.

³⁰ Berti ve Costa 2009, s. 5.

³¹ Blanck 2017, s. 167-168; Hendrickson 2014, s. 375.

³² Casson 2002, s. 37; Blanck 2017, s. 162-163.

³³ Rodenbeck 2001/2002, s. 529; Yıldız 2003, s. 118. Bu kütüphanecilerin göreve gelmeleri ile ilgili sıralama için ayrıca bkz. Barnes 2020, s. 93-94.

İskenderiye Kütüphanesi'ndeki Görev Dağılımı Üzerine

etmiştir.³⁴ Ayrıca kütüphanede çalışan görevlilerin farklı bölgelerden olduğu anlaşılabilir. Bu görevlilerin Hellenistik kültür temelinde kaynaştıkları açıktır. Tam anlamıyla Mouseion ve kütüphanenin ihtiyacı doğrultusunda Ptolemaios kralları tarafından seçilen kütüphane başkanları, sistematik işleyişin sağlanmasında etken durumda gözüküştür.³⁵

Kütüphane başkanının en önemli görev tanımını ise kitap/papirüs ruloları temin etmek ve bunları kütüphaneye getirtmek oluşturmuştur. Kütüphanenin kuruluşunda önemli rol oynayan Demetrios'a Ptolemaios krallarınca bu kitapları temin için belirli bir kaynak tahsis edilmiştir.³⁶ Ptolemaios kralları tarafından Mısır'a getirilen her kitabın kütüphaneye götürülmesi zorunlu kılınmış ve kütüphane başkanları bu kitapların toplanması işinden sorumlu tutulmuşlardır. Bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biri, ticaret kenti olarak da faaliyet gösteren İskenderiye'nin limanına gelen gemilerin kontrolden geçirilmesi ve gemide bulunan kitaplara el konulması olacaktır. Bu kitapların bir kopyası sahibine verilmiş kitabın aslı ise kütüphanede bırakılmıştır. Ayrıca Mısır dışına gönderilen her bir memurun kitap satın alıp kütüphaneye getirme gibi yükümlülükleri bulunmuş, dağılık haldeki kitapların tek bir yerde toplanarak kaybolma riskleri de ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.³⁷

İskenderiye Kütüphanesi'nde toplanan eserler özenli bir çalışmayla incelemeye alınmış ve bu durum kütüphanede iş sahalarının belirmesine neden olmuştur. Kütüphaneye el yazınlarının, kaynak derlemesinin ve çevirilerin yapılması gibi nedenlerle görevli alımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tek bir yerde toplanan bu eserlerin incelemeye alınarak yazarlarının belirlenmesi, gruplara ayrılması, eleştirel yaklaşımla değerlendirilmesi ve kütüphaneye özgü imla kurallarına göre şekillendirilerek çoğaltılması, çeşitli iş kollarını beraberinde getiren faktörler olarak yorumlanmıştır. Sistematik çalışma ile birlikte gerekli düzenin sağlanması ve ele alınan her kitabın aynı doğrultuda düzenlenmesi yapılarak yazım birliği oluşturulmaya çalışıldığı da görülmüştür. Ek olarak düzenleme yapılan bu kitapların çevirileri yapılmış, kaybolmaya yüz tutmuş olanları ise yapılandırılmıştır. Tüm bunların ardından kataloglara ayrılan yazınlar sınıflandırılarak alanına göre ayrılmış, yazarına ve alfabetik sırasına göre de raflara konmuştur. Bu kataloglama işlemleri bilim insanları, araştırmacılar ve öğrencilerin kitap ve koleksiyonlardan rahatça faydalanmalarını sağlamıştır. Raflara yerleştirilen ve papirüs rulolarından oluşan eserlerin hem kaybolmaması ve yıpranmaması hem de gerektiğinde hemen bulunabilmesi amacıyla üzerlerine etiket konulmuş, ayrıca dikkatle sarılarak korunmaya çalışılmıştır. Bu etiketlerin üzerinde ayırt edilebilmeleri amacıyla temin edildikleri yerleri açıklayan ifadeler yer almıştır. Elde edilen yazınların kopya edilmesi, toplu ve düzenli bir şekilde yapılandırılması ve çevirileri iş yükünü de beraberinde getirmiş ayrıca kütüphanede görev alan kişi sayısının da fazlalaşmasına neden olmuştur. Özellikle Eski Yunanca kitapların düzenlenmesi ve çoğaltılmasına önem verilmiş ve bu işlerin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için memurlar atanmıştır. Bu memurlardan

³⁴ Erskine 1995, s. 42; Casson 2002, s. 31-32; 37; Keseroğlu ve Demir 2016, s. 387.

³⁵ Yıldız 2003, s. 113.

³⁶ Wright 2015, s. 110.

³⁷ Casson 2002, s.34-35; Keseroğlu ve Demir 2016, s.391; Yıldız 2003, s.89-90; Blanck 2017, s. 160.

Aitolia'lı Aleksandiros tragedyaları, Khalkis'li Lykophron komedyaları, Ephesos'lu Zenodotos diğer şairlerin ve yukarıda da ifade edildiği üzere özellikle Homeros'un kitaplarını düzenlemişlerdir. Ayrıca Homeros'un kitapları Zenodotos'tan sonra memur Aristarkhos tarafından tekrar derlenmiştir.³⁸

Çeviri faaliyetleri ise kütüphanedeki iş yükünün en önemli kısmını oluşturmuştur. Ele geçirilen yabancı eserlerin Yunan diline çevrilmesi öncelikle Büyük İskender, sonrasında ise ardıllarının politikalarından biri olarak görülmüştür.³⁹ Çeviri faaliyetlerine verilebilecek en güzel örneklerden birini İbranice Eski Ahit'in Yunanca çevirisi "Septuaginta" oluşturmuştur. II. Ptolemaios Philadelphos bu çeviri projesinde 72 kişilik bir ekip çalıştırmıştır. Kütüphanedeki çalışanlar arasında büyük çoğunluğun çevirmenlerden oluştuğu anlaşılmıştır. Buna ek olarak Ptolemaios Kralı II. Ptolemaios Philadelphos kütüphanenin genişletilmesine büyük bir önem vermiştir.⁴⁰ I. Ptolemaios Soter'in zamanında başlayan Mısır-Hellen kültür ilişkilerinin oğlu II. Ptolemaios Philadelphos'un döneminde etkinleştiği görülmüştür. Kral, birçok Yunan ilim insanını Mısır'a davet etmiş, Yunanlar da bu kütüphanede çalışma fırsatı yakalamıştır. Bu ilim insanları Yunan literatürünün kopyalarından oluşan bir koleksiyon hazırlamayı ve bu kopyaları yorumlamayı birlikte düzenlenmeyi hedeflemiştir.⁴¹

Özenli ve sistematik çalışmanın sonucu olarak II. Ptolemaios Philadelphos döneminde kütüphanede yaklaşık 490.000 kitap rulosu bulunmuştur. Bu gelişimin sonucu olarak yeni eserlerin kaydının yapıp kataloglandığı bölümlerin dışında kütüphanede kopyaların yazıldığı bir *scriptorium*, ayrıca restorasyon atölyesi olduğu sanılmaktadır.⁴² Bu atölyede çalışan görevliler ise kölelerden oluşturulmuştur.⁴³ Ayrıca kütüphanedeki yazınların çoğalmasında yeni bir kütüphane ihtiyacını da doğurmuştur. Bu kütüphane, kent güneybatısında Serapis Tapınağı'nın yakınında Ptolemaios Kralı III. Ptolemaios Euergetes (MÖ 246-222) tarafından yaptırılan ve Mısır-Hellen kültürünün etkileşimini devam ettiren Serapedion Kütüphanesi olmuştur.⁴⁴ Serapedion Kütüphanesi'nde 42.800 kitap rulosunun bulunduğu sanılmaktadır.⁴⁵ Ancak tüm bu ihtişama ve gelişime rağmen İskenderiye Kütüphanesi MÖ 88 yılında Mısır ve Roma arasında gerçekleşen savaş sonrasında büyük oranda tahrip olmuştur. Dahası İskenderiye kenti savaş nedeniyle çıkan yangında zarar görmüş ve kentteki ilim insanları, çalışanlar ve araştırmacılar başka bölgelere gitmişlerdir. Buna bağlı olarak kütüphane faaliyetleri de duraklamıştır. Buna rağmen kütüphanenin tam anlamıyla yanmamış olduğu ve varlığını sürdürebildiği bilinmektedir. Ancak bu yangının ardından kütüphane Roma İmparatorluğu'nun egemenlik döneminde de zarar görmüştür. Bu egemenlik sürecinde özellikle Ceasar'ın

³⁸ Yıldız 2003, s. 96; 113-114; Blanck 2017, s. 162-163.

³⁹ MacLeod 2020, s. 16.

⁴⁰ Casson 2002, s. 35; Blanck 2017, s.160; MacLeod 2020, s. 19. İbranice kitapların Yunancaya çevrilip kütüphaneye kazandırılması ile ilgili detaylar için bkz. Wright 2015, s. 110-121.

⁴¹ Erskine 1995, s. 46; Şenalp 2008, s. 42; Barnes 2020, s. 84.

⁴² Blanck 2017, s. 161-162.

⁴³ Yıldız 2003, s. 113.

⁴⁴ MacLeod 2020, s. 19.

⁴⁵ Casson 2002, s. 36.

İskenderiye Kütüphanesi'ndeki Görev Dağılımı Üzerine

MÖ 47 yılında Hellenistik Mısır Kraliçesi VII. Kleopatra (MÖ 51-30) ile gerçekleştirdiği savaşta İskenderiye'nin ve bunun sonucu olarak kütüphanenin de yandığı sanılmaktadır. Kurtarılan bazı eserlerin Serapeion Tapınağı'na taşınmış olduğu düşünülmektedir.⁴⁶ Marcus Antonius'un zarar gören kütüphanenin yeniden yapılandırılabilmesi amacıyla Kraliçe VII. Kleopatra'ya Pergamon Kütüphanesi'nden 200.000 rulo gönderdiği bilirse de kütüphane eski önemini yitirmiştir.⁴⁷

Sonuç

Mısır coğrafyasında Hellen kültürüne ait izler Makedonya Kralı Büyük İskender'in uygulamış olduğu politikalar ile birlikte özellikle İskenderiye kentinde kendini göstermiştir. Kralın ölümünden sonra Mısır'da kurulmuş olan Ptolemaios Hanedanı tarafından devam ettirilen bu politika sayesinde kent ilim merkezine dönüşmüştür. Bu dönüşümde en etkili faktör ise Ptolemaioslar tarafından kurulan Mouseion ve İskenderiye Kütüphanesi'dir. Özellikle İskenderiye Kütüphanesi Hellen kültür yayılımına katkı sağlamış ve bu yayılım diğer Hellenistik krallıkları da etkilemiştir.

Kütüphanenin başında bulunan başkan ve başkanın sorumluluğu altında çalışan bir ekip bulunmuştur. Başkanların Ptolemaios kralları tarafından özenle seçildikleri ve Yunan kültürünü yayma girişiminde buldukları bilinmektedir. Bu yayılım faaliyetinin hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesi için kütüphanede ele geçirilen kitapların/papirüs rulolarının Yunanca'ya çevrilmesi, düzenlenmesi, yorumlanması ve kataloglanması gerekmiştir. Özenli ve planlı çalışma ortamının sağlanmasıyla kütüphanede belirli görev tanımları oluşmuştur. Bu görev tanımlarının en önemlisini ise Makedon-Yunan kültürünün yayılımını destekleyen çeviri faaliyetleri oluşturmuştur. Nitekim ele geçirilen yabancı dildeki kitapların Yunan diline çevrilmesi önem arz etmiş ve Ptolemaioslar tarafından uygulanmaya çalışılan kültür politikasının temelini teşkil etmiştir. Ayrıca Ptolemaios krallarınca Homeros'un şiirlerine önem verildiği ve neredeyse her kütüphane başkanının Homeros'un eserlerini derlemeye çalıştığı görülmüştür. Bunun nedeni Homeros'un Antik Yunan dünyasındaki ünü ve önemidir. Edebiyat ve felsefe çalışmalarının yanı sıra fen ilimleri üzerine bilimsel çalışmalar yapılmış ve bu durum, kitap/papirüs rulosu temin etme ve bunların derlemesinin yapılmasının dışında kütüphanenin ilim merkezine dönüşümünde etkili olmuştur. İskenderiye Kütüphanesi'nin işleyişine bağlı olarak gelişen araştırma yöntemleri ve faaliyetler günümüzdeki üniversitelere benzetilebilir ve İskenderiye Kütüphanesi antik dünyanın üniversitesi olarak kabul edilebilir.

⁴⁶ Plutarch *Cesar*, 49. 6-10; Çelik 2000, s. 56-57.

⁴⁷ Plutarch *Antony*, 58; Casson 2002, s. 46; Şenalp 2008, s. 42.

KAYNAKLAR

- Bagnall 2002 Roger S. Bagnall, “Alexandria: Library of Dreams”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 146, No. 4, s. 348-362.
- Barnes 2020 Robert Barnes, “Musaların Tavuk Kümesinde Dünyadan Uzak Yaşayan Kitaplıklar: Antik İskenderiye Kütüphanesi”, *İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Derleyen Roy MacLeod, Dost Kitabevi, Ankara, s. 83-103.
- Bell 1927 H. I. Bell, “Alexandria”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 13, No. 3/4, s. 171-184.
- Berti ve Costa 2009 Monica Berti -Virgilio Costa, “The Ancient Library of Alexandria”. A Model for Classical Scholarship in the Age of Million Book Libraries, *International Symposium on the Scaife Digital Library*, s. 1-26.
- Bevan 1927 Edwyn Bevan, *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*, Methuen Publishing, London.
- Blanck 2017 Horst Blanck, *Antikçağ'da Kitap*, Çev.: Zehra Aksu Yılmaz, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Casson 2002 Lionel Casson, *Libraries in the Ancient World*, Yale University Press, New Haven and London.
- Cohen 2006 Getzel M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Syria, The Red Sea Basin, and North Africa*, University of California Press, California.
- Çelik 2000 Mehmet Çelik, “İmparator Marcian’ın İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması (1 Ağustos 455)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, s. 51-67.
- Droysen Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, Çev.: Bekir Sıtkı Baykal, Dharma Yayınları, İstanbul.
- Errington 2020 R. Malcolm Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30*, Çev.: Gülşah Günata, 2. Basım, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Erskine 1995 Andrew Erskine, *Culture and Power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria*, *Greece & Rome*, Vol. 42, No. 1, s. 38-48.
- Fraser 1972 P. M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, Oxford University Press, Oxford.
- Gates 2021 Charles Gates, *Antik Kentler-Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma’da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Green 1985 Peter Green, “The Politics of Royal Patronage: Early Ptolemaic Alexandria”, *Grand Street*, Vol. 5, No. 1, s. 151-163.

İskenderiye Kütüphanesi'ndeki Görev Dağılımı Üzerine

- Heller-Roazen 2002 Daniel Heller-Roazen, “Tradition’s Destruction: On the Library of Alexandria”, *Obsolescence*, Vol. 100, s. 133-153.
- Hendrickson, Thomas Hendrickson, “The Invention of the Greek Library”, *Transactions of the American Philological Association (1974-2014)*, Vol. 144, No. 2, s. 371-413.
- Hölbl 2001 Günther Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, Translated by Tina Saavedra, by Routledge, London, New York.
- İplikçioğlu 2015 Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Keseroğlu ve Demir 2016 Hasan Sacit Keseroğlu-Güler Demir, “Antikçağda Bilim ve Kütüphane”, *Türk Kütüphaneciliği* 30, 3, s. 365-397.
- Macleod 2020 Roy Macleod, “Giriş: Tarihte ve Mitolojide İskenderiye”, *İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, Derleyen Roy MacLeod, Dost Kitabevi, Ankara, s. 13-31.
- Plutarch Plutarch, *The Parallel Lives*, Vol. VII, Vol. IX, The Loeb Classical Library, 1919-1920.
- Rodenbeck 2001/2002 John Rodenbeck, “Literary Alexandria”, *The Massachusetts Review*, Vol. 42, No. 4, s. 524-572.
- Strabon Strabon, *The Geography of Strabo*. In Eight Volumes VIII. With An English Translation by Horace Leonard Jones, Harvard University Press, London 1932.
- Şenalp 2008 Leman Şenalp, “Eski Çağlarda Kütüphaneler”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 6, 3, s. 40-44.
- Yıldız 2003 Nuray Yıldız, *Kalıntılar ve Edebi Kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Wright 2015 Benjamin G. Wright, *The Letter of Aristeeas ‘Aristeeas to Philocrates’ or ‘On the Translation of the Law of the Jews’*, Commentaries on Early Jewish Literature (CEJL), Ed. Loren T. Stuckenbruck vd., De Gruyter, Berlin.

SUMMARY

Macedonian King Alexander the Great (336-323 BC) conquered Egypt in 332 BC. The basis of the Hellenic cultural elements intended to be implemented in Egypt was the construction activities together with the attempt to establish a city. In this context, Alexander the Great founded the city of Alexandria in Egypt, which will be known by his name. In this city, which was established in the region between Lake Mareotis at the western end of the Nile Delta and the Mediterranean Sea, a cultural policy was implemented by the Hellenes. This cultural policy was continued by Alexander the Great’s successor Ptolemy Soter I (305-282 BC) by establishing the Ptolemaic Dynasty in Egypt. The most important structures of Hellenistic cultural elements in the city are the Mouseion and the library it contains.

It is thought that attempts to establish libraries in Ancient Greece began to take shape with Peisistratos (556-527 BC), the Tyrant of Athens. At the same time, this system was also tried to be implemented by philosophers and philosophical schools. Among these philosophers, Aristotle (384-322 BC), who was also the teacher of Alexander the Great, is believed to have had a comprehensive library from his education and research methods at the Lyceum/Peripatos School. It is thought that the Ptolemaic Dynasty tried to continue the tradition of establishing libraries in Alexandria by taking Aristotle's school as an example. The philosopher-politician Demetrios of Phaleron was instrumental in the foundation of the Library of Alexandria. Demetrios of Phaleron presented ideas to the Ptolemaic kings on both the architectural design and the supply of books/papyrus rolls during the establishment of the library. At this point, it should be noted that the term book refers to papyrus rolls. As a matter of fact, writing material obtained from the papyrus plant was created in Egypt and this writing material was used in the ancient world.

The ancient writer Strabo is used to provide information about the Library of Alexandria, and in this context, it is thought that the library was located near the Mouseion and was structured on the model of ancient Greek architecture. The process that developed with the shaping of the archiving technique caused the librarianship system to show itself. In addition to archiving in the library, it was observed that a number of employees were involved in the process of organising the captured literature and placing it on the shelves. In this library, which constituted one of the learning centres of Antiquity, the distribution of duties has also made itself visible by ensuring systematic work.

In the process that developed with the distribution of duties, an organisation was established in which there was a president at the head of the library and employees under the responsibility of the president. The heads of the Library of Alexandria, who served as librarians, were elected by the Ptolemaic kings. One of their most important duties was to take care of the education of the children of the kings. In addition, these presidents, who were characterised as librarians, were also responsible for providing books/papyrus rolls. At the same time, in the library, where various business lines were formed, there were people who were especially responsible for translation activities and the reproduction and organisation of literature. The translation of captured literature in different languages into Greek was of great importance. In this context, the most important line of work in the library was translation. This was seen as the most important sign of the Hellenic cultural policy. The authors of these works had to be identified, grouped, evaluated and reproduced. With the systematic study, the literature catalogued was classified and placed on the shelves. The artefacts carefully placed on the shelves are labelled to distinguish them. The labels contained information about where the artefacts were brought from. All these procedures brought along the workload and also led to an increase in the number of people working in the library. In addition, the Library of Alexandria allowed scholars to gather under a single roof and facilitated the conduct of scientific activities. In this study, it is aimed to determine the officials in the Library of Alexandria in the city and to clarify the fields of activity of these officials together with the importance of Alexandria in the Hellenistic period.